

KASVATUSTIETEIDEN TUTKIMUSLAITOKSEN JULKAISUSARJA B

Teoriaa ja käytäntöä

6

Toimittanut
Anneli Vähäpassi

Todellisuuden kuvaamista, pohdintaa ja
arviointia edellyttäviä kirjoitustehtäviä
ja niiden arviointi

With English abstract

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

S a u l i T a k a l a

POHDISKELEVA KIRJOITELMA, ESSEE

Artikkelissa analysoidaan pohdiskelevan kirjoitelman, esseen, olemusta ja pohditaan sen asemaa kouluopetuksessa. Tätä tehtävätyyppiä pidetään kasvatuksellisesti arvokkaana, koska se antaa mahdollisuuden oman ajattelun jäsentämiseen ja kehittämiseen. Esseen kirjoittaminen antaa myös tilaisuuden ongelmanratkaisuun ja keksivään oppimiseen. Edellytyksenä on kuitenkin, että kirjoittamisen opettamisessa noudatetaan normaalia "ammattikirjoittajan" prosessia, jota kouluopetuksessa pyritään soveltamaan ns. prosessikirjoittamisen eri sovelluksissa.

1. Tekstilajin luonne ja kasvatuksellinen arvo

Omakohtainen pohdiskeleva kirjoitus, essee, on kasvatuksellisesti erittäin varteenotettava kirjoittamisen muoto. "Essee" tulee ranskan sanasta, joka tarkoittaa "yritystä". Essee on luonteva esityksen muoto, kun yritetään selittää: tutkailla tuntemattomia asioita ja valaista tunnistettuja ongelmia, jotta niistä saataisiin aikaisempaa eritellympi käsitys. Jotkut tutkijat, mm. tunnettu amerikkalainen psykologi Jerome Bruner, kirjoittavat varsinaisten tutkimusjulkaisujen lisäksi esseitä, joiden avulla he katsovat voivansa hieman vapaammin spekuloida, tulkita ja pohtia omia ja muiden tutkijoiden löydöksiä. Brunerin erään esseekokelman alaotsikko on "Essays for the left hand", joka kuvaa juuri tätä spekulatiivista asennoitumista, johon tavallisesti liittyy myös vakava pyrkimys saada aikaan tyyllillisesti miellyttävä kirjoitus.

Esseen kirjoittamisella on ilmiselvä yhteys ajatteluun: se on tavallisesti luonteeltaan ongelmanratkaisua. Edellytyksenä on ihmisen tietoisuuden kyky hahmottaa, pohtia ja kuvata todellisuutta ja ilmaista jotakin, minkä hän on vastikään havainnut ja oivaltanut. Esseessä painottuu aihe enemmän kuin sen kirjoittaja tai lukija: keskipisteenä on aihepiirin eksplikointi, selittämi-

nen (Schmidt et al. 1981; Werlich 1976).

Esseeseen sisältyy monenlaisia kommunikatiivisia osatoimintoja (puheakteja): mm. vertailu, arviointi, johtopäätösten teko, yleistäminen, perusteleminen, todisteleminen, kiistäminen ja kumoaminen. Esseelle on luonteenomaista keksiminen, omakohtainen löytäminen, uuden luominen, koetun ongelman ratkaiseminen sellaisen ajattelun avulla, jonka taso ylittää ennen kirjoitustilannetta vallinneen tietämyksen tason. Esseessä käsitellään tavallisesti yhtä tai useampaa käsitettä ja analysoidaan loogisesti niiden keskinäisiä suhteita. Omien väittämien tueksi esitetään perusteluja. Schmidtin (Schmidt et al. 1981) mukaan jotkut esseet ovat tällaista asiakeskeistä eksplikointia. Joskus tavoitteena kuitenkin on lukijan taiputtelu: kirjoittaja yrittää saada lukijan vakuuttuneeksi näkökohtiensa totuudesta ja hyödyllisyydestä. Tällöin on tarpeen ottaa huomioon ne ajattelumallit, jotka poikkeavat kirjoittajan käsityksistä. Ne pyritään asettamaan kyseenalaiseksi esittämällä niille vastakkaisia ja hyvin perusteltuja väitteitä. Näin esseessä on toisinaan selvästi lukijaa taiputteleva, vakuuttamaan pyrkivä ote. Tällöin on kyseessä argumentoiva esse. Tämän kirjoituksen olen laatinut niin, että se muistuttaa argumentoivaa esseetä.

Parhaimmillaan esse on ymmärtämisen edistämistä omakohtaisen käsitejärjestelmän kehittämisen avulla. Vaikka kyseessä voikin olla "ruudin uudelleenkeksiminen", se ei mitenkään vähennä tämän ominaisuuden suurta merkitystä oivalluksen tehneelle yksilölle. Esseen kirjoittaminen on harvoja systemaattisia tilaisuuksia, joissa oppilaille annetaan tehtävä selkeyttää ajatteluaan ja lisäksi muotoilla uusi ajatuskuvio mahdollisimman selkeäksi tekstiksi. Näin pohdiskelevalla kirjoitelmatehtävällä on perusluonteensa ansiosta hyvät mahdollisuudet muodostua kasvatuksellisesti arvokkaaksi kokemukseksi.

2. Kansainvälisen kirjoitelmatutkimuksen esseetehtävä ja sen kehittäely

Edellisen kaltainen ajattelu oli pohjana, kun eräiden muiden tutkimuksen ohjantaryhmän jäsenten kanssa taivuttelin joitakin epäileviä Kansainväliseen kirjoitelmatutkimukseen osallistuvia kansallisia koordinaattoreita ottamaan esseetehtävän mukaan lukion päättövaiheessa olevien oppilaiden lisäksi myös oppivelvollisuuskoulun päätösvaiheen oppilaille esitettävään tehtäväkokonaisuuteen.

Esseetehtävää pohdittaessa kansainvälinen ohjantaryhmä harkitsi huolellisesti erilaisia kirjoittamisen virikkeitä, niiden ansioita ja puutteita ajattelun lähtökohtina. Havaittiin, että joissakin koulujärjestelmissä oppilaalle annetaan vain yksi laajahko esseen aihe, mutta useimmissa koulujärjestelmissä oppilaat saavat valita aiheensa useiden vaihtoehtojen joukosta. Ennen varsinaisen tehtävän muotoilua päätettiin kokeilla molempia vaihtoehtoja siten, että aiheisiin sisältyi toisaalta oppilaan elämänpiiriin liittyviä suhteellisen tuttuja teemoja kuten vanhemmat ja nuoret tai television merkitys, toisaalta melko abstrakteja kysymyksiä niin kuin kielen ja tasa-arvoisuuden suhde tai kasvatuksen ja koulutuksen merkitys. Valinnaiset aiheet poimittiin useissa maissa käytetyistä esseen teemoista. Varsinaisessa tehtävässä oppilaille annettiin varsin vähän ohjeita siitä, miten heidän tulisi rakentaa kirjoitelmansa tai siitä, kenelle se tulisi kohdistaa.

Esikokeen valinnaiset aiheet olivat muodoltaan aforismeja, kun taas yksi aihe oli lyhyt kuvaileva tekstin katkelma, joka salli varsin vapaan pohdiskelun. Se kuului seuraavasti:

Näkemistä vai havaitsemista?

Missä on taivas sinisimmillään, taivaan laella vai horison-tissa? Ehkäpä olet huomannut sinen eroja.

Ainakin joskus on jokainen meistä havainnut sellaista, mitä kukaan muu ei ole oivaltanut. Kirjoita vähintään kahden sivun mittainen essee, jossa kuvaat tällaista kokemustasi. Pohdi joko

tilannetta, jolloin havaitsit sellaista, mitä muut eivät olleet tajunneet, tai tilannetta, jolloin oivalsit ymmärtäväsi sellaista, mitä et ollut itse ennen tajunnut.

Kuvaa näkemyksesi havainnollisten esimerkkien avulla. Luota uusiin oivalluksiisi.

Anna esseelle oma otsikkosi.

Esikoevaihe osoitti, että turvallisoin menettelytapa oli antaa oppilaille sarja valinnaisaiheita. Vaikka edellä esitelty kiintoisasti ja väljästi muotoiltu yksi aihe tuotti ainakin Suomessa esikoevaiheen parhaat essee, se silti osoittautui erittäin alttiiksi luokan ja opettajan vaikutukselle. Koko luokka hyväksyi sen riemumielin - tai saattoi kokonaan kieltäytyä kirjoittamasta sen perusteella. Syyksi saattaa onastella kyseisten luokkien kirjoittamistottumuksia: vain ne luokat, joissa oli totuttu kirjoittamaan monenlaisista virikkeistä, uskaltautuivat tehtävän edellyttämään vapaaseen ajattelun liikkuvuuteen. Toisaalta pelkkien aforismien käyttäminen esseen virikkeinä ei myöskään osoittautunut onnistuneeksi ratkaisuksi ainakaan peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten tehtävänä.

Monien kehittelyjen ja keskustelujen jälkeen tutkimuksessa käytetty esseen tehtävänanto muodostui seuraavaksi:

Alla on joukko väittämiä ja kysymyksiä. Valitse niistä yksi ja kirjoita aine, jossa pohdiskellet sitä. Esitä aiheesta oma näkemyksesi. Voit myös ottaa huomioon omastasi poikkeavia näkökantoja ja käsitellä niitä. Aineessasi voit kertoa asioista, jotka auttavat sinua havainnollistamaan sanottavaasi, esimerkiksi omista kokemuksistasi, lukemistasi kirjoista, katsomistasi elokuvista tai näytelmistä yms.

Aineesi arvioidaan sen mukaan, mitä sanottavaa sinulla on ja kuinka selkeästi ja tehoavasti ilmaiset ajatuksesi.

Voit käyttää otsikkona valitsemaasi väitettä tai kysymystä tai otsikoida aineesi itse. Jos haluat tehdä muutoksia tekstiisi, voit tehdä ne alkuperäiseen aineeseen, puhtaaksikirjoitusta ei tarvita.

1. Haittaako television katselu itsenäistä ajattelua?
2. Monien nuorten mielestä nykyisin on vaikeaa keskus-

tella keski-ikäisten ihmisten kanssa ja ymmärtää heitä

3. Mitä tapahtuisi, jos oppilaat saisivat nykyistä enemmän päättää, mitä ja miten he opiskelevat?
4. Minkälainen maailma olisi, jos naisen rooli yhteiskunnassa todella muuttuisi?
5. Omistamisen halu, enemmän kuin mikään muu estää ihmistä viettämästä avointa ja jaloa elämää.
6. Eikö sydän voi tuntea itseään pelottavan yksinäiseksi keskellä ihmisjoukkoa? (Charles Lamb)

Tehtävänantoa voidaan kirjoitelmatutkimuksen johtoryhmän italialaisen jäsenen, tohtori Pietro Lucisanon, kehittämän järjestelmän (1987) mukaisesti kuvata seuraavasti:

Mitä (millaisen tekstin) minun odotetaan kirjoittavan?	Pohdiskeleva kirjoitelma, esse	Tekstilaji/genre
Mistä minun pitää kirjoittaa?	Yhdestä kuudesta annetusta aiheesta sitä omakohtaisesti pohdiskellen	Sisältö
Kenelle minun tulee kirjoittaa?	Ei määritelty; luultavasti tuntematon arvostelija (ja oma opettajani)	Vastaanottaja
Mihin minun tulee kirjoituksellani pyrkiä?	Ei tarkasti määritelty; luultavasti osoittamaan ajatteluni kypsyyttä ja ilmaisukykyäni	Tarkoitus
Millä perusteella kirjoitukseni arvostellaan?	Sen perusteella mitä sanottavaa minulla on; kirjoituksen selkeys ja tehokkuus; korostetaan oman kokemuksen ja näkemys esiintuomista suhteessa muiden näkemykseen	Arviointiperusteet
Paljonko aikaa minulla on?	85 minuuttia	Suoritus aika

3. Lopputoteamus

Kuten edellä totesin, jotkut pitivät esseetä liian vaativana ja etäisenä koko ikäluokalle. Vaikka se on vaativa tehtävä, tuntui kuitenkin arveluttavalta epäsuorasti viestiä laajan kansainvälisen tutkimuksen yhteydessä, että vasta valikoitunut lukiolaisryhmä on kypsä esseetä kirjoittamaan, mikä olisi tapahtunut, jos esseetehtävää ei olisi esitetty jo peruskoulun yhdeksäsluokkalaisille. Päinvastoin tuntui kasvatuksellisilla perusteilla tärkeältä korostaa, että esseetyyppinen kirjoitustehtävä on arvokas kokemus sinänsä: oman ajattelun selkeyttämisyritys (prosessi) on tärkeätä riippumatta siitä, kuinka hyvä tuotos siitä syntyy. Esseen alkuperäinen merkityshän on juuri yritys, yrittelmä. Tuntuu siltä, että itse asiassa esseen tapainen tehtävä ongelmanratkaisuluonteensa vuoksi sopii jo alkuopetukseen, kunhan aihe on riittävän läheinen ja kunhan yrityksestä palkitaan.

Esseetyyppiseen kirjoitelmaan tulisi myös alusta alkaen soveltaa prosessimallin mukaista opetusta: ensimmäisestä yrityksestä kehitellään luokkakeskustelun ja opettajan kommenttien perusteella paranneltuja versioita ja vasta lopullinen versio arvostellaan, mikäli se on yleensä tarpeen. Viime kädessä palkion tulisi olla koettu älyllinen mielihyvä, kun on saatu joku asia "puihin", ja se on onnistuttu ilmaisemaan tavalla, joka tyydyttää itseä. Yrityksen tuloksena on tuotos, jota lukee mielellään itse ja jonka oikeutettua ylpeyttä tuntien haluaa ja uskaltaa näyttää muillekin.

LÄHTEET

- Lamb, H. & Purves, A.C. 1987. The reflective composition. Teoksessa Gorman, T.P. & Purves, A.C. (eds.) The international writing tasks and scoring scales. International study of achievement in written composition 1. Oxford: Pergamon Press, (painossa).
- Lucisano, P. 1987. Task analyses of writing tasks. Appendix B. Teoksessa Gorman, T.P. & Purves, A.C. (eds.) The international writing tasks and scoring scales. International study of achievement in written composition 1. Oxford: Pergamon Press, (painossa).
- Schmidt, W. (toim.) 1981. Funktionalkommunikative Sprachbeschreibung: Theoretisch-metodische Grundlegung. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Werlich, E. 1976. A text grammar of English. Heidelberg: Quelle & Meyer.

TEHTÄVÄ 7 Omakohtaisen, pohdiskelevan esseen arviointiohjeet

- A. SISÄLLÖN LAATU JA LIIKKUMA-ALA. Ota arviota tehdessäsi huomioon kaksi tekijää, jotka liittyvät toisiinsa, mutta joita monet kirjoitelmien arvioijat pitävät erillisinä. Yleisesti ottaen arvioinnin kohteena on se, mitä kirjoittaja sanoo suhteessa siihen, miten hän havainnollistaa sanottavansa.
1. Sanottavan merkittävyys. Onko kirjoitelmassa sanomaa vai ei? Kiinnitä arviossasi huomiota siihen, esittääkö oppilas yhden vai useampia selvästi havaittavia ajatuksia sekä siihen, miten hyvin oppilaan valitsemat esimerkit soveltuvat esitettyihin ajatuksiin.
  2. Perehtyminen asiaan (syvällisyys). Miten ajatusten kehittäminen ja niiden pohdinta etenee? Havainnollistaako oppilas ajatuksiaan riittävästi, onko hän tietoinen näkemysten ja vaihtoehtoisten asenteiden moninaisuudesta? Jos oppilas esittää pelkkiä lähteitä, kirjoittelulle ei tulisi antaa erinomaista arvosanaa.
- B. SISÄLLÖN JÄSENITYNEISYYS JA ESITYSTAPA. Arviossa on kiinnitettävä huomiota kahteen toisiinsa liittyvään seikkaan, jotka koskevat toisaalta kirjoitelmaa kokonaisuutena, toisaalta sen yksittäisiä kappaleita tai osia. Sinun tulisi arvioida yleisvaikutelmaasi kirjoitelman rakenteesta.
1. Koko tekstin jäsenytyneisyys. Millainen on kirjoitelman kokonaisrakenne? Ovatko aloitus ja lopetus tarkoituksenmukaisia ja onko niiden välissä oleva aines jaksotettu sopivasti? Hyvissä kirjoitelmissa voi selvästi havaita, että ajatuksia on jäsennelty ja kehitelty tietoisesti.
  2. Kappaleiden jäsenytyneisyys. Kappaleiden sisällön jaksottelu, johdonmukaisuus ja yhtenäisyys tulee arvioida riippumatta siitä, noudattaako kirjoitelma kappalejako-sääntöjä vai ei. Sinun on ajateltava kappaleen vaihtumisen sopivaksi katsomiisi kohtiin. Myöhemmin sinulla on mahdollisuus arvioida, hallitseeko oppilas kappalejaon.
- C. YLEISSÄVY JA TYYLI. Myös tämä osatekijä jakaantuu kahtia. Arviota tehdessäsi sinun tulee kiinnittää huomiota siihen, onko kielenkäyttö valitun ilmaisutavan kannalta tarkoituksenmukaista. Muista että kirjoitelma voi olla joko taivutteleva tai pohdiskeleva ja että kirjoittaja voi käyttää myös kerrontaa ja kuvailua yhtä hyvin kuin selostustakin.
1. Sävyn johdonmukaisuus. Pystyykö oppilas säilyttämään valitsemansa sävyn ja näkökulman kirjoitelman loppuun asti? Jos oppilas on vaihtanut tyyliä, vaikuttaako vaihto kirjoittajan tavoitteen ja näkökulman sekä lukijan kannalta tarkoituksenmukaiselta?

2. Sanojen, lauseiden ja ilmaisukeinojen valinta. Miten hyvin oppilas hallitsee vaihtoehdot sanojen, lauseiden ja ilmaisukeinojen valinnassa? Arvioi sanaston, lauserakenteiden ja laajempien kokonaisuuksien hyväksikäyttöä sekä sanaston täsmällisyyttä ja lauseiden hallintaa kirjoittajan tavoitteen kannalta. Kuten aikaisemminkin, arvioi kirjoitelmaa tehtävän vaatimusten, kirjoittajan näkökulman sekä sen mukaan, miten kirjoittaja ottaa lukijansa huomioon.

D. ARVIOIJAN VAIKUTELMA. Arviosi kirjoitelman kiinnostavuudesta ja siitä tunnetko yhteyttä kirjoittajaan henkilönä.